

P. T. de Chardin, C. Tresmontant, ako aj mnohí ďalší kresťanskí personalisti a existencialisti.

Významný je najmä autorov celostný pohľad na človeka a jeho poňatie integrálnej duchovnosti chápanej pneumaticky. Z tohto hľadiska je významná teória tzv. vyššej duchovnosti človeka nazývanej "pneuma", ako aj jej eschatologické dovriešenie v "novom človeku", tzv. eschatopneume. Žiadalo by sa však, aby autor v budúcnosti ďalej tieto otázky rozpracoval.

Človek ako autonómna a svojprávnna bytosť nie je mysliteľná bez slobody. Prínosom je tiež dynamické a relačné chápanie slobody, a teda aj osoby človeka, ako aj koncept tzv. základnej slobody.

Knihy je vhodná pre filozofov, teológov ale aj pre prírodovedcov a vôbec pre všetkých, ktorí sa usilujú o hlbšie porozumenie človeka.

Štefan Šrobár

Ing. Mgr. Štefan Šrobár, CSc.
Laurinská 12
811 01 Bratislava
SR

FILOZOFIA A LITERATÚRA

HANS PETER RICKMAN: *Philosophy in Literature*. (Filozofia v literatúre). Londýn, Associated University Press 1996, 197 s.

"... niektoré literárne diela, a v žiadnom prípade nielen tie, ktoré sa jednoznačne orientujú na filozofiu, môžeme lepšie vysvetliť a oveľa hlbšie pochopiť, ak sa na ne dívame z filozofického hľadiska." (s. 22). To je vstup do filozofických, estetických a literárno-vedných úvah Hansa Petra Rickmana. Myšlienka, ktorá na druhej strane núti človeka zaoberať sa v praktickom živote "... troma veľmi dôležitými problémami. Prvý sa vzťahuje na morálnosť: Čo je správne? Čo je to osobná zodpovednosť? Na akom základe možno človeka súdiť alebo odsúdiť? ... Druhý problém sa vzťahuje na úlohu, akú kultúra môže a akú by mala zohrávať v ľudskom živote. Do akej miery nás môže humanizovať a robiť nás senzitivnejšími a imaginatívnejšími a do akej miery nám môže slúžiť ako útek či ospravedlnenie? ... Tretí problém sa dotýka vzťahu kultúry a moci, vzťahu kultúrnych inštitúcií a vlády... neviem však, aká organizačná štruktúra inštitúcií by mohla spájať moc a kultúru a či by taká organizačná štruktúra bola morálne akceptovateľná." (s. 110).

Knížka sa člení na tri hlavné časti: *Vzťah filozofie k literatúre a k literárnej vede; Otázky literárnej vedy; Úloha filozofických ideí v interpretácii literárnych diel a vo vymedzovaní žánrov*. Vo všetkých častiach H. P. Rickman argumentuje v prospech spolupráce filozofie a literatúry na základe skutočnosti, že sa navzájom **potrebujú**: "Filozofia a poézia, prvá z nich poskytujúca intelektuálny kontext ideí a druhá

bezprostrednosť individuálnej vízie, sa navzájom potrebujú, čo je bezprostredným výrazom vzájomnej súvislosti rozumu a imaginácie. Filozofia je chudokrvná bez imaginácie a poézia prázdna bez rozumu, ale dokonca aj v každodennom vedomí a v efektívnej činnosti vo svete fungujú spoločne." (s. 31).

"Filozofia tak poskytuje písaniu a čítaniu literatúry pozadie pre explanáciu - tak ako literatúra dopĺňa filozofiu tým, že v konkrétnych obrazoch poskytuje príklady filozofických názorov." (s. 41).

Keďže "filozofia nie je iba logickým žbŕnkotom a poézia zasa nie je predovšetkým skrášleným jazykom, môžeme sledovať ich konvergenciu. Obidve, používajúc jazyk neutilitárne, sú interpretáciou - hoci používajú odlišné prostriedky a odlišné cesty - toho, čo je ľudská bytosť." (s. 28).

V takomto vzájomnom dopĺňaní nachádza H. P. Rickman *raison d'être* **spolužitia** literatúry a filozofie. Vo svojich úvahách otvára mnoho otázok na túto tému (hoci na niektoré z nich ani nechce hľadať odpoveď). Hlavná otázka znie: Ako a kde sa križia ciele literatúry a filozofie, keď obidve narábajú s jazykom? Využitie jazyka v literatúre síce analyzuje poetika; poetiku však možno využiť aj pri analýzach Platónových dialógov, ktoré sú nepochybne aj umeleckými (literárnymi) dielami. Na strane druhej sú Sartrove *Muchy* umeleckým dielom vyjadrujúcim jeho filozofický svet.

Knižka však nastoľuje aj ďalšie otázky: Sú Sartrove **čisto** filozofické texty myšlienkovým pozadím jeho **čisto** umeleckých textov? Alebo ešte konkrétnejšie - v akom vzťahu je **nádej** u Gabriela Marcela a **absurdnosť** u Franza Kafku? Ide len o čiastkové analógie v bohatom myšlienkovom svete európskeho človeka, alebo o inú formu vyjadrenia hodnotových rebríčkov? Či ide len o vplyvy, ktoré raz vychádzajú z literatúry, inokedy z filozofie? Alebo ide len o historickú následnosť ideí?

To sú iba niektoré z otázok, ktoré implicitne nastoľuje alebo provokuje H. P. Rickman. Iné riešenie hľadá cez analógie vo využívaní jazyka a cez myšlienkový (či ľudský) svet, ktorý literatúra aj filozofia prezentujú. "Keby sme literatúru chápali len ako súbor jazykových štruktúr, mohli by sme ju opisovať teóriou, ktorá sa zaoberá vnútornými vzťahmi konštituujúcimi tieto štruktúry. Ak však literatúru chápeme ako súčasť ľudského života, môžeme v nej nájsť toľko aspektov ako v iných fenoménoch ľudskej existencie." (s. 59).

H. P. Rickman sa v prvom pláne zaoberá vzťahmi literatúry a filozofie. V knižke však nájdeme oveľa závažnejší podtext jeho úvah, ktorý akoby len mimochodom na niekoľkých miestach priamo pomenúva. Ako pravý filozof však **nerozpráva o probléme**, ale sa snaží **problém riešiť** pomocou jeho teoretických súvislostí a praktických dôsledkov.

Hlavným problémom knižky je rozhraničovanie filozofického diskurzu (filozofia), umeleckej imaginácie (literatúra) a estetického myslenia (literárna teória). Pretože uvažuje **pars pro toto** o literatúre, problém sa komplikuje, lebo všetky tieto oblasti ľudskej činnosti narábajú s jazykom. Nie je to však komplikácia beznádejná, skôr naopak, je to prístup, ktorý pomáha preniknúť do väčšej hĺbky. Ak by totiž autor uvažoval povedzme o výtvarnom umení či o hudbe, mohol by problém rozhraničenia odhaliť jednoducho odkazom na **obraznosť**, **plastickosť** alebo **expresívnosť** umenia. Tu sa však musí ponoriť naozaj do hĺbky všetkých troch oblastí - o to viac, že hneď na

začiatku knihy sa zahľbil do Platónovho *Sympozia*. Dokonca píše, že ak by sa problém riešil len demarkačnou čiarou medzi rôznymi teritóriami, ktoré by boli zreteľne oddelené, išlo by o triviálny problém. Skutočné ťažkosti prichádzajú až vtedy, keď uvažujeme o **spolupráci** rôznych ľudských činností. Preto začína uvažovať o tom, ako sa filozofia a poézia navzájom potrebujú. Preto aj hovorí o filozofii a o literárnej vede ako o **rivaloch**, lebo cíti a vidí, že sa snažia - každá svojimi spôsobmi - ovládnuť ten istý terén, interpretovať ľudskú bytosť. Ich súperenie sa však začína hlavne tam, kde literárna veda začína mať epistemologické aspirácie. Konflikt naplno prepukne v hermeneutike čiže v **interpretácii** umeleckých textov (kde však akoby sa súčasne ukazovala aj cesta k zmierneniu konfliktu): "Jedna z otázok, o ktorých sa neustále diskutuje, a to nielen v literárnej vede ale aj vo filozofii, je miera overiteľnosti interpretácie, t.j. možnosť jej akceptovania alebo odmietnutia na seriózných základoch. Je známym faktom, že herci, režiséri a hudobníci interpretujú materiál podľa svojich predstáv a temperamentu a považuje sa to za správne. Filozofický argument proti objektivite spočíva v tom, že nikdy nemôžeme ujsť zo siete interpretácií a porovnať nejaký čistý objektívny význam s našimi interpretáciami." (s. 48-49). Filozofia hovorí teda o tom, že ľudská myseľ pristupuje k svetu rovnako ako interpretačný umelec.

V umení, v estetike aj vo filozofii vždy ide o určitú interpretáciu sveta. H. P. Rickman však nachádza **kritérium** pre odlíšenie filozofie: "Všeobecný synoptický pohľad na rozloženie rôznych kontextov a ich vzájomné vzťahy je tým, čo robí určitý prístup filozofickým... každá explanácia obmedzujúca sa na jednotlivý kontext alebo na niekoľko kontextov je čiastková a obmedzená... filozofia sa definuje ako kritické myslenie o základných princípoch. ... ak sa ako metadisciplína zaoberá konceptami a princípmi iných disciplín, nemôže robiť nič iné, než skúmať ich obmedzenia a vzťahy medzi nimi. V tejto presne definovanej oblasti nemôže tolerovať žiadneho rivala." (s. 50-51).

Filozofia sa takto síce nevyhýba subjektívnosti, uvedomuje si, že tak ako iné ľudské činnosti, aj ju ohraničujú predsudky a sieť interpretácií. Sila a svojbytnosť filozofie je však v tom, že vidí ponad iné ľudské činnosti, chápe aj ich obmedzenia a cez ne sa prediera k základným princípom. Potrebuje iné disciplíny rovnako, ako ony potrebujú filozofiu.

Hans Peter Rickman (nar. 1918 v Prahe) je hosťujúcim profesorom na City University v Londýne. Svoje filozofické vzdelanie získal na tej istej univerzite a doktorát z filozofie na Univerzite v Oxforde. Jeho záujmy sa desiatky rokov pohybujú medzi filozofiou a umením, v oboch oblastiach aj pravidelne publikuje. Celý život prednáša filozofiu. K špeciálnym predmetom jeho záujmu patrí W. Dilthey.

Erich Mistrík

Doc. PhDr. Erich Mistrík, CSc.
Katedra etickej a občianskej
výchovy PF UK
Račianska 59
813 34 Bratislava
SR